

SZELLEMI SZEKERESSÉG

– Székely Ferenc beszélgetése Barabás László néprajzkutatóval –

– 1970-ben végzett a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarán, s még abban az évben megjelent egy tanulmánya a Korunkban a sóvidéki szüreti bálról. Ez volt az első belépője a néprajz pitvarába?

– A vásárhelyi várban már tizenhét éves középiskolásként besoroztak, de csak az egyetemi évek után vittek el katonának. Katonalegényként így sokáig táncolhattam a parajdi bálók katonalegényeknek fenntartott nótáiban, párjaiban. Az egyetemi előadások október közepén kezdődtek, a szüreti bálokat Sóvidéken addigra megtartották, legtöbbször ott lehettem, résztvevőként megismertem e bálók szokásrendjét, érzékeltem a falvak közötti hasonlóságokat és különbségeket. Kezdték érdekelni nemcsak a megismert akkori formájuk, hanem a múltjuk is. Kérdezősködni kezdtem, és érdekes dolgok derültek ki. Az egyik, hogy a szüreti bál szokásrendjének nincs még száz éves múltja sem a Sóvidéken. A másik: városi közvetítéssel honosodott meg a 20. század elején; Temesváron, Kolozsváron szolgáló, munkát vállaló sóvidéki fiatalok külvárosi kocsmákban ismerkedtek meg a szőlőtermesztő vidékeken hagyományos, majd egységesített, hivatalosan szorgalmazott szüreti bállal. Falujukba hazatérve, otthon is elterjesztették. A szüreti bál a nem szőlőtermesztő Sóvidéken fokozatosan beilleszkedett a táncos, színjátékszerű szokások rendjébe, gazdagodott, legény- és leányavató funkcióval telítődött. Az említett tanulmányban ezt a folyamatot próbáltam érzékeltetni addigi helyszíni tapasztalataim, fényképek, visszaemlékezések és a fellelhető kevés szakirodalom alapján. Valóban ez volt az első, rangos folyóiratban megjelent sóvidéki tanulmányom, de már azelőtt is közöltem hasonló jellegű írásokat, főleg a *Falvak Dolgozó Népe* hetilapban.

– *Meséljen a gyermekkori évekről, a hely szelleméről.*

– Parajdi földművelő, gazdálkodó szülők hatodik gyermekeként születtem azon az őszi végi-téli eleji napon, amikor, anyám elbeszélése szerint, leesett az első hó és a juhokat is hazahajtották a pásztorok. A pakulárokat nálunk Miklós napjáig, december 6-ig fogadták a szeres-

ségbe társult juhtartó gazdák, de ha hamarabb lehullott a hó, hazaadták az egyezés szerint, és elszámoltak. De ugyanígy megvolt a rendje a mezei munkáknak, az erdőlésnek, a szapulásnak, fonásnak, szövésnek, a bakancs-, bocskor- és csizmaviselésnek, a gyermeki meztláb járásnak, a templomba járásnak, az ünnepeknek. Csak később, felnőtt koromban értettem meg, Imreh István kiváló történészünk írásait olvasva, hogy ez a rendtartó székely falu világa. Ebbe születtem, ebben nevelkedtem az 1950-es években. Ekkora családot eltartani parajdi viszonylatban a nem kevés, de gyenge minőségű agyagos, köves-sziklás, alig megmunkálható földből, hegyi kaszálókból, tejet, kenyeret, puliszkát, túró, szalonnát, kolbászt előállítani és az asztalra tenni, csak úgy lehetett, ha a gyermek nem csupán száj volt a háznál, hanem kéz is. Mindenkinek dolgoznia kellett életkorának megfelelően. A fiúgyermeknek szántáskor lovakat vezetni vagy legelőn őrizni, ha aznap nem dolgoztunk velük, korondi korsóval vizet hordani a kaszálóknak, aratóknak, madarakat hessegetni cserregtetővel a búzatáblákról, a lekaszált fűrendeket elrázni, a szénaboglyát taposni, a majorháznál fejőlyukba terelni a juhokat, fát vágni, tűzre tenni, hogy főjön a puliszkvíz, segíteni az állatok etetésében, szombaton este vagy vasárnap reggel megseperni az udvart és a kapu elejét. Máig emlékszem kedves lovaimra és juhaimra, ezer közül is megismertem, kiválasztottam volna őket.

Nem éreztem e gyermeki munkák terhét, apám, anyám, testvéreim mellett jókedvvel végeztem. Szántás, szénamunka vagy fahordás közben apám jól tartott mesékkal, történetekkel, énekekkel. Tőle hallottam először, majd később a téli fonókban is Csaba királyfiról, Árpád apánkról, Szent Istvánról, kérdés és óhaj formájában, hogy hol vagy István király, téged magyar kíván, Petőfiről, akinek a verseit a fonóban felváltva olvasták. Az egyik kaszálóhelyünk Rapsóné vára, sziklája közelében volt, több éjszaka ott aludtunk a cserefák tövében hirtelen összetakolt kalibában, s az esti tűz mellett apám Rapsónéről mesélt. Valamikor itt lakott a várban ez a tündéresszony a házanépével. Vasárnaponként hatlovas hintóval száguldott a templomba, nem is akárhova, hanem Tordára. Az első harangszókor fésülködött, a másodikra elindult, a harmadikra már a tordai templomban volt. Most is megvan az út, amin járt, a Rapsóné útja, bárki megkeresheti, itt van nem messze a várkapunál. Máskor énekeket dúdolgatott, anyámmal együtt szépen énekelt, presbiterként sokáig volt a református egyház

énekkarában. Anyám imádkozni tanított, estéli, reggeli, étel előtti és utáni imákra, énekelte a zsoltárokat, bár ritkábban járt templomba, de ott is mondott verset ünnepeken még idős korában is, engem is versekkel vigasztalt, ha kellett. Pesztráltak, palléroztak a testvéreim, a nagycsalád, a szomszédság, a teljes falu népe. A rendtartó székelő falu volt az első tanítóm.

Iskolába csak hébe-hóba jártam, inkább hóban, mint hévben, akkor biztosan, amikor nagy hó volt és nem kellett az említett munkákat végezni vagy a juhokkal járni. Nemzedéktársaim többsége így járt iskolába, ötödik osztálytól többen ki is maradtak. Hogy ez velem nem történt meg, jórészt anyámnak köszönhető. Kezdte sürgetni apámmal, hogy ezt a gyermeket, akiről többször panaszolták szülőértekezleten, hogy igen rossz, nem tud percig sem egy helyen ülni, de van feje, iskolába kell küldeni, hogy tanuljon. Rendszeresebben kezdtem hát iskolába járni, de egy év múlva, 1961 tavaszán az iskola mondta azt, hogy elege van belőlem és néhány barátomból. Állítólag sztrájkot indítottunk, hogy senki ne feleljen az egyik tankönyvbéli, a kommunisztákat tömjénező tartalmú versből. Háromnapos kicsapás lett a vége. (A sors iróniája, hogy az egyik kicsapott társam, Serényi János szintén tanári végzettséget szerzett és hosszú évekig volt az alsósófalvi, majd a parajdi iskola igazgatója). Sebaj, legalább lett időnk eljátszani a *Pál utcai fiúk* történetét, csapatoztunk, fakardoztunk a nagyanyámék-féle Topló-kertben vagy a katolikus temető tetején, a kőkeresztnél. Ehhez viszont el kellett olvasni Molnár Ferenc regényét és más történeteket a török világból, a kuruc-labanc harcokról. Olvasni hamar megtanultam és nagyon megszerettem. Mindig ott lapult a tarisznyámban valamiféle könyv, olvastam a lovak mellett, olvastam elbújva a szénapadláson, ha esett az eső, előbb Verne Gyulát, meg *Robinson* s a többieket, aztán Jókait, Móriczot, Balzacot.

- *Szovátán járt középiskolába, ahol a környék egyik legjobb tanintézete volt a '60-as években, s megvolt a lehetőség az egyetemre való felkészülésre.*

- A középiskolát jó messze, egy Nagyvárad és Szatmár közötti nagyközségben, Érmihályfalván kezdtem. Édesanyám azt mondta Rozália nővéremnek, aki nemrég végezte az egyetemet, s odahelyezték matematika tanárnőnek: vidd el ezt a gyermeket, jön reánk a kollektív, az újabb nyomorúság, veszik el a földeket, apátokat már hívogatják,

nem tudom, mi lesz velünk, legalább ő szabaduljon meg ettől. Ők tényleg nem szabadultak meg: 1962 tavaszán, szinte utolsóként megalakult a Havasalja kollektív gazdaság. Többen tudni vélték, hogy egyes helybeliek túlbuzgóságából, mert nem szerepelt a központi kollektivizálási tervben, éppen havasalji jellege miatt.

De én sem szabadultam meg parajdi-sóvidéki mivoltomtól Érmihályfalván! Azon vettem észre magam, hogy mindenkinek „góbé” lettem, pedig ezt a megnevezést addig nem is hallottam; kacagták székelyes kiejtésemet, beszédemet, furcsállták, s talán le is nézték priccses nadrágomat, bakancsomat. Nővérem és sógorom családja kedves volt hozzám, de nekem nagyon hiányoztak a dombok, a hegyek, Rapsóné vára, a Küküllő csobogó zenéje. Hogy lássak valamit a homokos, sík vidéken, gyakran felkérérdzkedtem a református templom tornyába. Körös-körül vagy tíz templomtornyot számolhattam sorba, átláttam az erdön túlra, ott megy a magyar határ, magyarázták, s nem messze van arra, nyugat felé Debrecen. De én inkább kelet felé kémleltem az eget, és alig vártam az iskolai év végét, hogy hazajöhessenek. Itthon viszont nem örömbe, de temetési hangulatba csöppentem. Akkor láttam apámat először sírni, amikor lovak nélkül jött haza, mert ott kellett hagynia őket a kollektív istállóban; elvitték az ekénket, boronánkat, szekereinket is. Amikor szokásos módon találkozni szerettem volna gyermekkorom egyik munkával és játékkal teli színhelyével, a sziklás Kopac hegy oldalán a Barabás-kert gyümölcsfáival – amelyeket még nagyapám ültetett, fél élete abban telt –, egy pálcás ember állított meg, s tudtomra adta: ez a közös gazdaság, s többet oda be ne tegyem a lábam...

Ezekkel az élményekkel a tarisznyámban kezdtem szovétai tanulmányaimat. Kiváló tanárok tanítottak az akkori Ady Endre középiskolában; hálával emlékszem mindannyiukra. Néhány példa. Kusztoz Endréne Piroska zenetanárnő először hívta fel figyelmemet Bartók Béla és Kodály Zoltán életművére, népzene kutatói munkásságára, segítségével zeneaudíciókat szerveztünk. Werner Hugó a maga különös, elragadó módján a magyar irodalom klasszikus értékeivel gazdagított a szűk tantárgyi keretben, Maria Danciu fiatal tanárnő megszerettette a román irodalmat, Fekete Árpád azon sajnálkozott, hogy a történelem dolgozataim jók lennének, de az írásom, az szinte olvashatatlan, Czellecz István, a szigorú matematikus, amikor látta, hogy humán tantárgyakból jobban állok, elnézőbb lett, és a maga stílusában,

félig gúnyosan, félig elismerően hol Cicerónak, hol kikerónak szólított. Derzsi Ferenc testnevelő tanárunk azt mondta egyszer: látom, te biciklivel jársz Parajdról, vidéki legény vagy, kell legyen kondíciód, vegyél részt az iskolai futóbajnokságon. Így lettem az iskola hosszútáv-futó bajnoka. Volt egyéb futásom is, annak is van története. Szovátán kezdetben a bentlakásban laktam, de nagyon messze volt az iskolától, egy harmadik helyen étkeztünk, nem az én falusi gyomromnak való lötytyöket, de nem ez volt a fő bajom, hanem a túlszabályozott, merev, sőt megalázó, pofozkodó bentlakási bánásmód. Nem ilyenhez voltam szokva, nem bírtam elviselni, hamarosan megszöktem. Nyári keresetemből, amit a Bucsinon málnaszászból gyűjtöttem, biciklit vásároltam, azzal kezdtem járni naponta Szovátára. Futásomat és szökésemet itt nem kicsapással, hanem a hét eleji iskolai négyszög (a gyengébbek kedvéért: „careu”) elé állítással és dorgálással jutalmazták. A későbbi komolyabb ügyekről és „honorálásukról” most nem szólnék...

- *Hogyan emlékszik a kolozsvári egyetemi évekre?*

- Érettségi után Marosvásárhelyen szerettem volna tovább tanulni, ez volt számomra a város, a világváros, abban az időben rajoni és tartományi központunk, ide kellett jönnöm a személyazonosságimért is. A pedagógiai főiskolán viszont megtudtam, hogy a magyar-történelem szakon, ahová felvételizni szerettem volna, 1965-ben nem indítanak újabb évfolyamot. Mitévő legyek? Kolozsváron, az egyetemen teljesen külön szak volt a történelem és a bölcsészet. Némi habozás és hegyalatti abrakolás után a francia-magyar szakra felvételiztem sikeresen, de az első félév közepén átiratkoztam az önálló magyar szakra. Ez a döntésem nagyban meghatározta a továbbiakat.

Az egyetemen sokféle impulzus ért, kiváló tanárok, professzorok tanítottak. A nyelvészek gyorsan felfedezték, hogy hiteles adatközlő szinten ejtem a székelyes, rövid, zárt *e* és az illabiális *á* hangot, és mindjárt nyelvjárási gyűjtőt, cédulázót és kutatót szerettek volna belőlem is faragni Márton Gyula professzor vezetésével. Szabó T. Attila nem akart ilyen hamar senkit sem nyelvtörténésszé előléptetni, de annál jobban tiszteltük hatalmas tudásáért és tudtuk: minden reggel öt órakor első útja a levéltárba vezet. Példája lassan hatott, erjesztett, rákaptam névtani, helytörténeti, néprajzi írásaira. Az irodalomtörténeti órák mellett a szabadon választható kurzusok jelentették a többletet,

számomra elsősorban Antal Árpád magyar művelődéstörténeti sorozata, ez állt legközelebb az érdeklődésemhez, a vérszegény népköltészeti órák nem hagytak maradandó nyomot, ennek ellenére a diplomadolgozatomat folklórból írtam.

Mindezek mellett életem legfelhőtlenebb öt évét töltöttem Kolozsváron. Erdély kulturális fővárosában habzsoltam a kultúrát, mindenbe belekóstoltam. Kitűnő magyar színháza, operája volt, évekig koncertbérlet is lapult a zsebemben, inkább eladtam a fél menzajegyemet, felváltva ebédeltünk, csakhogy színházba, koncertekre járhassunk. Felejthetetlen előadásokat láttam, *Az ember tragédiáját* például. Máig emlékszem Kovács György mint Lucifer, Vitályos Ildikó mint Éva és László Gerő mint Ádám színészi arcára, kifejező gesztusaira. Egyetemistaként színészeletet éltem magam is, heti próbákkal, előadásokkal. Már elsőéves koromban beszerveztek az egyetem színjátszó csoportjába, és Márton János zetelaki származású színész-rendezővel minden évben bemutattuk a magyar irodalom egy-egy kevésbé ismert színművét: Bolyai Farkas *Párisi per-ét*, Csokonai *Karnyóné-ját*, Kisfaludy Károly *Kérők-jét*, Petőfi Sándor *Tigris és hiéná-ját*. Olyan felsőbb évesekkel játszhattam egy csapatban, mint a költő Király László, Farkas Árpád, Magyarai Lajos, Molnos Lajos, a szerkesztő Kuti Márta, Léstyán Dénes. Előadásainkkal bejártuk a Kolozsvár környéki és aranyosszéki falvakat, eljutottunk Marosvásárhelyre, Szovátára, Csikszeredába. Egyedül is útnak indultam, nemcsak diákszínjátszó előadásokat szervezni, hanem felkeresni nagyjaink emlékhelyeit, rozoga biciklimre ülve nyári vakációban elzarándokoltam Farkaslakára, Tamási Áron friss sírjához, s tovább, egyhuzamban a Hargitán át Csiksomlyóra és Zsögödre, Nagy Imre festményei közé, Zágonba, hogy végre lássam azt a tájat, a Kárpátok karéját, amely után annyit sóvárgott Kelemen deák, Kisbaconba Benedek Elek apóhoz tiszteletet tenni. Egyik mondata Marci fiának írt testamentumából nekem is szólt, megjegyeztem: „csak az valamennyire egész ember, kinek könnyű a toll, s nem nehéz a kasza”. És láttam az utolsó leírt mondatát is, mikor kiesett a kezéből a toll, fiatal munkatársainak írta: „fő, hogy dolgozzanak”. A fehéregyházi csatateret ekkor csak egy teherkocsi ablakából figyelhettem, energiáim fogytát látva vett fel Kóhalom környékén a magyarul nem beszélő derék sofőr, nem állt meg Petőfi miatt, örülhettem, hogy biciklistől elhozott Balavásárig. A következő nyáron

már úriasabban jártam-keltem, gyalogoltam, bármikor buszra, vonatra ülhettem Nyárádszeredától Csíkszentmártonig, a gyergyói Borzonttól a távoli Bánságig, megbízott alkalmi riporterként és megbízatlan, fogadatlan, kezdő néprajzosként.

- *Pályafutását a Mezőségen kezdte, de hamar „odébbállt”, azaz a Felső-Maros mentén folytatta...*

- Egyetemi tanulmányaim vége felé az a dilemma gyötört, hogy milyen munkakörben tudnék néprajzi szakvégtzettség nélkül, csak úgy egyszerűen a népi kultúra jelenségeivel foglalkozni, hiszen az már világos volt, hogy ezt szeretném. Hívott az első éveit élő csíkszeredai megyei napilap, a *Hargita*, a *Falvak Dolgozó Népe* is szívesen közölte írásaimat, végül mégis a tanárság mellett döntöttem. Jövendőbeli feleségemmel egyszerre végeztünk, ő fizika szakon és a dédai líceumba kapott kinevezést. Én az egyetlen meghirdetett Maros megyei magyar-tanári helyet választottam, hogy viszonylag közel legyünk egymáshoz. Így kerültem évfolyamelsőként egy mezőségi szórványfaluba, szinte tanyatelepülésre, a Mezőbánd melletti Mezőfeketére. Megkerestem Orbán Balázs enciklopédikus művében, és a térképen a Székelyföld legnyugatibb pontján, a székely Mezőség szélén találtam magamat.

Mozgalmas évek következtek, családalapítás, gyermekek születése, katonaság, újabb tanári állomáshelyek, most már a Felső-Maros mentén, először Marosvécsen, utána Disznajón és Szászrégenben. Disznajón három évig az iskolát is igazgattam, miközben építettük az újat. Szászrégenben egy jó fiatal csapattal újjászerveztük, rendszeresítettük a városi irodalmi kör addig csak papíron létező tevékenységét. Szászrégennek az 1970-es években erős magyar közössége volt, kiváló tanárokkal és más értelmiségiekkel, hogy csak néhányukat soroljam: Szász Gyula líceumigazgató, Antal Gusztáv és Fülöp G. Dénes református lelképászorok, a Székelyföldről odaszármazott Balázs László, Máthé Márta, Bíró Dónát, Bíró Nándor, Darvas Ignác, a diákjaitól rajongva szeretett Haltrich Sára, a képzőművész Baróthy Ádám. Az irodalmi kör nevét Kemény Zsigmondról Kemény Jánosra változtattam, bár semmi bajom nem volt a nagyszerű regényíróval, mégis úgy gondoltam, közebb áll hozzánk a vécsi író és művelődésszervező. Egy évvel azelőtt, 1971-ben temettük, éppen vécsi tanárkodásom idején az *Erdélyi Helikon* létrehozóját, az erdélyi kultúra nagy mecénását, és

valami olyasmi mocorgott bennünk, hogy fórumot teremtsünk az anyanyelvi kultúrának, hívjuk ide irodalmi és művelődési életünk jeleseit Vásárhelytől Kolozsvárig és Sepsiszentgyörgytől Bukarestig, vegyük számba a vidék történelmi, művelődés- és művészettörténeti hagyományait, értékeit, és segítsük a helybéli vagy kezdő tollforgatókat. Bartók-estet, Móricz Zsigmond centenáriumi megemlékezést szerveztünk. Annyira jól sikerült mindez, hogy hamar felkeltettük az illetéktelen illetékes szervek érdeklődését, dossziégyarapító szándékát is. Tíz évig voltam a kör elnöke, s örülök annak, hogy azóta is szinte megszakítatlanul működik, a zágoni Bőjthe Lídia tanárnő vezetésével.

- *Mi következett Szászrégen után, hogy került Marosvásárhelyre?*

- Múltak az évek és egyre inkább éreztem, hogy nem haladok a néprajzi munkában, szerettem volna jobban elmélyülni. Az a terület, aminek nekifogtam, a népszokások, eléggé gazdátlan volt. Közben megszületett a sóvidéki monográfia terve, abban éppen a népszokások fejezetét vállaltam, de sok szokásanyagom gyűlt össze a nyárádmenti falvakból is. Úgy gondoltam: egy országos hetilap, a *Munkásélet* Maros és Hargita megyei tudósítójaként, amelyre megbízatást kaptam, több időm jut a terepmunkára, a szokásalkalmakon való személyes részvételre, s a lapban az egyszerű emberek ügyes-bajos dolgaival és közművelődésével lehet foglalkozni - ezt előbb Régenből láttam el, majd Marosvásárhelyről.

- *A '70-'80-as évek néprajzi gyűjtései, tanulmányai a Népismereti Dolgozatokban és a Művelődésben jelentek meg. Mikor ismerkedett meg a két nagy tudású néprajzkatatóval, Faragó Józseffel és Kós Károllyal, milyen emlékei van róluk?*

- Mivel az egyetemen nem volt néprajzos képzés, kerestem a kapcsolatot a szakterület akkori kiválóságaival. Be-bejárogattam a Folklór Intézet könyvtárába, és többször találkoztam Nagy Olgával, akivel később szorosabb szellemi kapcsolatba kerültem. Faragó Józseffel is jó darabig leveleztem. Érdeklődésem Budapestre is elvitt még utolsó egyetemi évem előtt, de a professzorasszony, akinek a könyvét olvastam és tanácsot vártam volna tőle, egyetemi dolgozószobájának ajtajában néhány mondat után átpasszolt egy tanársegédnek, ő pedig a diákszövetségnek, ha szállásra, ételre lenne szükségem - szegény

erdélyi diáknak, turistának néztek. Egészen másként alakult a dr. Kós Károllyal való ismeretségem. Hozzá kész dolgozattal állítottam be. A tavaszi határkerülésről még egyetemi hallgató koromban végeztem gyűjtést a Nyárád és a Kis-Küküllő menti falvakban, majd 1977-ben szakirodalmi és a szokás életének alakulására vonatkozó adatokkal egészítettem ki. Kós Károly múzeumi dolgozószobájában leültetett, cigarettát vett elő, hosszú szipkájába tömte és rágyújtott. Egyet-egy szippantva és füstkarikákat engedve kikérdezett: hol tanítottam, mióta foglalkozom népszokásokkal, majd olvasni kezdte a kéziratot. Mikor befejezte és megszólalt, László öcsémnek nevezett. Lehetséges, hogy öcsém volt a szokásos megszólítása, de ez nekem akkor olyan jólesett! Otthagyatta a kéziratot, hogy tüzetesen elolvassa, majd átjavitva visszaküldi újbóli gépelésre. Nemsokára levél érkezett Faragó Józseftől, a *Népismereti Dolgozatok* társszerkesztőjétől is. Dolgozatom egyik adatának ellenőrzésére kért, majd ilyen biztatással folytatta: „Mindettől függetlenül dolgozata nagyon jó, egyike lesz 1979-es kötetünk erősségeinek”. Az 1979-es kötet kiadói okokból végül 1980-ban jelent meg. A kötet első írásában Kós Károly számba vette a romániai magyar néprajzkutatás eredményeit, feladatait, és szolt az utánpótlásról is. Az „utánpótlásban” felsoroltak között nem kis meglepetéssel vettem észre a nevemet. Egyrészt örültem, hogy egyből az utánpótlásba sorolt, mielőtt az olvasó a kötetbeli dolgozatomhoz eljutott volna, de kétségek is gyötörték: nem túl nagy-e a megelőlegezett bizalom? A kötetet eljuttattam dr. Hoppál Mihály budapesti folklórkutatónak, akit bár személyesen nem ismertem, tudtam, hogy többször járt Korondon és környékén gyűjteni, kerülő úton tőle is igen elismerő választ kaptam. A három, általam nagyra becsült szakember véleménye és biztatása nyomán úgy érezhettem, hogy első „szellemi határkerülésem” sikerült, átestem a néprajzosi felavatáson.

- 1986-ban *A Hét melléklete*, a TETT egy érdekes anyagot közölt Öntől A gyermekkor akusztikája címmel.

- A '80-as évek elején a tervezett sóvidéki monográfia legtöbb tanulmánya elkészült tíz szerző közreműködésével. A kézirathalmot magam vittem Bukarestbe, a Kriterion Könyvkiadó szerkesztőségébe, ha jól emlékszem, 1983 vége felé, mert a könyv benne volt a kiadói tervben. De 1983 után a Kriterion sem tudott magyar néprajzi vagy

történelmi jellegű kiadványokat megjelentetni. Nemigen lehetett az időszaki sajtóban sem magyar néprajzi, folklorisztikai közlésekkel, sem az egyházi ünnepekhez fűződő népszokásokkal „legénykedni”, inkább csak félig inkognitóban gyűjteni, asztalfióknak jegyzeteket készíteni. Csupán egy-két fórum maradt a maga korlátozott lehetőségeivel. Az egyik a már említett *Művelődés* folyóirat *Vadrózsák* rovata, míg nem röppent fel Kárpát-medence szerte a hír, hogy Bukarestben megszűnt a *Művelődés*. A másik *A Hét* tudományos-ismeretterjesztő negyedévi melléklete, a TETT, amelynek tematikus összeállításába (pl. mindennapi közlésvilágunk, tárgyaink, játékaink, hangvilág stb.) esszéstílusban fogalmazott néprajzi-antropológiai írások is belefértek. Ilyen lehetett az említett 1986-os, furcsa című írásom is. Akkor éppen a sóvidéki gyermekjátékokkal ismerkedtem újra, a hangkeltő játékokat, népi hangszereket, hangüzeneteket vettem számba az altatódaloktól és gyermekmondókáktól a táncbéli muzsikáig. Nem adattárat készítettem, hanem a játékok, a játékosság öröm-funkcióját, kulturális és általános szociálpszichológiai jelentőségét hangsúlyoztam egy székelő néprajzi vidék játékos zenekultúrájának, hangzásvilágának, akusztikájának példái alapján.

– 1992-ben írást közöl a *Kultúra és tradíció című tanulmánykötetben, amit Ujváry Zoltán tiszteletére állítottak össze Miskolcon. Milyen kapcsolatot ápolt, ápol a neves debreceni néprajzkutatóval, a farsangi népszokások egyik legismertebb kutatójával?*

– Tizenkét évi szünet után, 1981-ben újból eljutottam egy egyetemi néprajzi tanszékre, „bekukkintottam” Debrecenbe, igaz, nem pulykakakast venni, hanem tapasztalatcserére. Ujváry Zoltánnak meséltem a sóvidéki farsangi szokásokról, ő megajándékozott az ebben a témában nemrég megjelent könyvével, *A temetés paródiájával*, és megismertetett a fiatalabb tanárokkal, kutatókkal, Barna Gáborral és Bartha Elekkel, akik szintén ajánlották frissen megjelent könyvüket. A témakör irodalmában való tájékozódás és Ujváry professzor biztatása, ösztönzése nyomán tágabb erdélyi viszonylatban kezdtem érdeklődni a farsangi szokások és játékok iránt. A kapcsolat folytatásaként a '90-es évek elején ösztöndíjas lehettem három hónapig a debreceni néprajzi tanszéken, előadásokat is tarthattam, később itt nyújtottam be doktori dolgozatomat, éppen a farsangi népi színjátékok és népi színjátszás

témájában, Ujváry professzor vezetésével. Ne feledkezzem meg a debreceni néprajzi iskola megteremtőjéről, Gunda Béláról sem, aki az 1940-es években a kolozsvári egyetemen volt a néprajz előadója. 1992-ben felkerestem az egyetem melletti lakásában, és amikor elolvasta a tíz éve összeállított sóvidéki népszokásgyűjteményemet, azonnal lemásoltatta és megjelentetésre ajánlotta egy erre szakosodott intézmény vezetőjének. Akkor nem lett belőle semmi, csak jóval később, 1998-ban jelenhetett meg Marosvásárhelyen.

- 1990 elején Kolozsváron megalakult a Kriza János Néprajzi Társaság, amelynek választmányi tagja. Mi a véleménye: tehetne-e többet a KJNT a változó-alakuló népi kultúra megmentése, megőrzése terén, és mire kellene odafigyelniük jobban, hogy a valódi népi szellemi és tárgyi értékek ne vesszenek el, maradjanak meg az utókornak?

- Nincs tudomásom arról, hogy jelenleg is választmányi tagja lennék a társaságnak, sőt arról sincs, hogy van-e és milyen összetételű most a választmánya. Ez nyilván az én hiányosságom, mert az utóbbi időben a sokféle egyéb elfoglaltságom mellett a társasági üléseken, konferenciákon is foghíjasan vettem részt, nem úgy, mint az első időkben, amikor több vándorgyűlésnek szervezője és előadója is lehettem. A Kriza János Néprajzi Társaság az elmúlt negyedszázadban igen gazdag tevékenységet fejtett ki, gondolok a rendszeres tematikus konferenciákra, vándorgyűlésekre, évkönyv- és könyvkiadásra, archívum és dokumentációs központ kialakítására, múzeumok és tájházak létrehozásának segítésére, a néprajzosok összefogására, a tudományos teljesítmények támogatására, értékelésére. A kérdésben megbújó aggodalmat is érteni vélem: a kezdeti eufórikus időszakban széles körű, mondhatni tömegalapú volt, vándorgyűlései, vidéki konferenciái révén jobban összefogta az Erdély különböző tájain élő lelkes, öntevékeny néprajzosokat, a népi kultúra pártolóit és a kevés szakembert. Napjainkra belterjesebbé vált, de azt is mondhatnám, hogy szakmaibbá. Nemzedékváltás történt, felnőttek a kolozsvári egyetem fiatal néprajzosai, antropológusai és ez a nemzedék másképpen közeledik a változó, alakuló népi kultúra jelenségeihez, mint az azelőttiek. Ebben a paradigmaváltásban sokszor szétválni látszik a komoly szakmaiság és a népi kultúra megőrzésének jószándékú, de esetleg elhibázott igénye és cselekvése. Máskülönből erről az a véleményem, hogy egy szakmai

társaság önmagában nem tudhat megmenteni, sem megőrizni egy kultúrát, nem is az a rendeltetése, de hozzájárulhat kutatásai révén az értékek felismeréséhez, tudatosításához és ezáltal a fennmaradásukhoz. Ebből a szempontból igen biztatónak tartom, hogy a KJNT dr. Pozsony Ferenc akadémikus vezetésével aktívan bekapcsolódott az Erdélyi Magyar Értéktár létrehozásába, és máris olyan értékeket tarthatunk számon a csíksomlyói búcsú mellett a népi kultúrából, mint a kürtöskalács, a Nyárádmente népi építészete, a havadtői régi temető síremlékei, és remélhetően ez még csak a kezdet.

- *Több évig volt az Új Élet, '90 után pedig a nevet cserélő Erdélyi Figyelő belső munkatársa, amely 1994-ben megszűnt. Ön szerint miért szűnt meg az a lap, amit korábban Sütő András főszerkesztett, s több mint 30 éven keresztül sikeresen tükrözte az erdélyi magyar színházi és művészeti világ értékeit?*

- Most így utólag ennek legalább három okát látom. Az egyik, hogy az 1989 utáni mozgalmas időszakban megváltozott az írott sajtó funkciója, nyelvezete és az olvasói igény is. A friss hírek, az aktualitások érdekelték inkább az embereket, nem a kulturális és művészeti eseményekről szóló utólagos beszámolók. Az addig megszokott sorok közé rejtett üzenet megtalálása, a sorok közötti olvasás élvezete, művészete időszerűtlenné vált, durván nevéen kellett nevezni a dolgokat. Ennek jobban megfeleltek a napilapok. Garmadával jelentek meg az erdélyi magyar sajtópiacon, de egymás után megszűntek a hagyományos hetilapok, mint a *Falvak Dolgozó Népe*, az *Iffjúmunkás*, a *Munkásélet*, a *Dolgozó Nő* és utódja a *Családi Tükör*, később *A Hét* is. A másik ok a privatizáció nyomora, az anyagi nehézségek, a papírkrízis, és ezek nyomán a nyomtatás, a kivitelezés színvonalának zuhanása, ami egy képes lap esetében átmenetileg is megengedhetetlen. A harmadik: Sütő András főszerkesztő nyugdíjba kényszerítése és meghurcoltatása után a lap mellől kezdett elfogyni a levegő. Addig nemcsak szerkesztőség, hanem anyanyelvi-kulturális fórum is volt, országos intézmény. Meg kellett volna találni a helyét az új sajtópiacon is, mint ahogy több hetilapunk és folyóiratunk megtalálta. A könyvtára viszont adományként megtalálta másodlagos helyét, szerepét a Kántor-Tanítóképző Főiskolán.

- 1990-ben megalakul a Marosvásárhelyi Kántor-Tanítóképző Főiskola, amelynek 21 éven át Ön volt igazgató-tanára. Mi adta az ötletet, hogy ebbe belevágjon? Meséljen a kezdeti, indulási nehézségekről, a nagykőrösi Károli Gáspár testvérintézettel kötött szerződésről és a későbbi együttműködésről.

- Ez nem egyik napról a másikra történő ötletszerű döntés volt, sokat gondolkoztam, vívódtam magamban, amíg elvállaltam a Kántor-Tanítóképző Főiskola igazgatói tisztségét 1993 szeptemberében. Az 1990 őszen alakult egyházi főiskola tanrendjébe az állami posztliceális tanítóképzőkéhez hasonlóan beiktatták a néprajz-folklór tanítását és ezzel 1991-től engem bíztak meg - az előző tanévben nem volt gazdája -, én pedig kedvet éreztem erre a szívemhez közel álló feladatra.

A főiskola létrehozását az tette szükségessé, hogy a '89-es kedvező romániai változások után Erdély-szerte nagy hiány mutatkozott magyar tanítóknak, keresztény értelmiségieknek, csak Maros megyében több mint száznnyolcvan magyar tanítóra lett volna szükség, gyülekezeteinkben pedig képzett kántorokra, énekvezérekre. A történelmi magyar egyházak marosvásárhelyi képviselői és az RMDSZ akkori Maros megyei szervezete, az alapítók, legfőbb indítéknak a jövő generáció neveléséért érzett felelősségüket tartották. Az iskola vezetésére az alapító református, római katolikus, unitárius és evangélikus egyházak képviselőiből és szaktanárokból kuratórium alakult, amely Fülöp G. Dénest, a vártemplom lelkipásztorát választotta egyházi megbízottnak és Varga Erzsébet pedagógia-lélektan szakos tanárnőt bízta meg az ügyvezetéssel. A tanintézmény céljául azt a szándékot fogalmazták meg, hogy a magyar egyházi és világi kultúrában jelentős szerepet betöltő, nagy hagyományú kántor-tanítói hivatásra neveljen a változás korát élő erdélyi társadalomban is. Ennek a nemes célnak az elérésében, a kedvezőnek vélt történelmi pillanat ellenére nagy akadályokba ütköztek. Sok kérelmezéssel, kilincseléssel két évbe telt, míg az Oktatási Minisztérium nyilvántartásba vette - mint egyházi magánkezdeményezés alapján létező iskolát, de állami támogatás biztosítása nélkül, és egy újabb esztendőbe, amíg megkapta működésének minisztériumi engedélyezését.

Oktatóként ebben az időben egyre jobban belecsöppentem és lassan elmerültem az iskolaszervezési gondokban is. Egy nagykőrösi néprajzi szeminárium idején, 1992 júliusában, a marosvásárhelyi vártemplom

testvérgyülekezeti kapcsolata révén sikerült testvériskolai megállapodást kötni az akkor éppen újjáalakult és önállósodott Dunamelléki és Nagykőrösi Hitoktató és Tanítóképző Főiskola vezetőivel, és ennek alapján a marosvásárhelyi főiskola a nagykőrösi kihelyezett tagozataként is működik, mindkettő manapság a Károli Gáspár Református Egyetem keretében. A romániai állami jóváhagyást végül az Erdélyi Református Egyházkerület illetékeseinek sikerült kicsikarniuk egy újabb esztendő elteltével. Nem ért meglepetésként Fülöp G. Dénes kérése, mégis új helyzet elé állított, hogy a nyugdíjba kívánckozó Erzsike néni helyett vállaljam el az igazgatást – mi ez egy sóvidékinek?! Ezzel sok mindent elmondott áldott emlékü lelkipásztor barátunk. Azt, hogy ő is sóvidéki, alsósófalvi és előbb szerzett tanítói oklevelet Székelykeresztúron, mint teológiáit Kolozsváron, parókiája értelmiségi zárándokhelyé vált mindenütt, ahol szolgált, de különösen Marosvásárhelyen. Varga Erzsébet is sóvidéki, korondi és székely ruhába öltözik minden iskolai ünnepen, hát jöjjön most egy fiatalabb parajdi, álljon a gátra vagy a tornác küszöbére. Gellért Sándor többször idézett versének soraival biztatott: *„Nagy idő jöttével – bármi legyen bére – / Valakinek állni kell a tornác küszöbére”*. A végső lökést az adta, hogy falujárásaim, családi indíttatásom, vallásos neveltetésem, tanári-újságírói tapasztalataim alapján mélységesen egyetértettem a főiskola meghirdetett céljaival, és azzal is, hogy valakinek állni kell a tornác küszöbére, s hát mikor, ha nem most. Akkor meg sem fordult a fejemben, hogy több mint húsz évig fog tartani, senki nem irigylí majd igazgatóságomat, nem számolja a „mandátumaim lejártát”, lehet azért, mert végig szolgálatnak és nem hivatali elfoglaltságnak, igazgatói széknek tekintettem.

- Mikor hagyta el az első kántor-tanító csapat az intézetet, s azóta hányan vezettek Marosvásárhelyen?

- Az első évfolyamra, két osztályba 60 hallgatót vettek fel, akik közül 20-an már helyettes tanítóként dolgoztak. Az induláskor inkább Marosvásárhelyről és környékéről jöttek a fiatalok. A diákok lélekszáma 1993-ra 112-re emelkedett, és a lemorzsolódás elenyészővé vált. Az iskola megismerésével fokozatosan bővült a kör, Erdély minden vidékéről jöttek a hallgatók: Sepsiszentgyörgytől Nagybányáig, Nagyenyedtől Csíkszeredáig, a székelységből, tömbmagyarságból és a szór-

ványvidékekről is. Ebben a nehéz időszakban az iskola fennmaradását a felekezeti összefogás, a tanárok és lelkészek önzetlen hozzáállása, a hallgatók kitartása, és nem utolsósorban a külföldi testvéregyházak, gyülekezetek és magánszemélyek támogatása biztosította. Az első évben 35 szaktanár és 4 lelkész díjmentesen, majd a második és harmadik évben szimbolikus óradíjért vállalták a tanítást, nem nehéz kimondani ma sem, ki kell hát mondanunk: magyar kultúránk, anyanyelvünk, egyházaink iránti hűségből és hitbéli meggyőződésből. Hatévi kitartó szervezőmunka után 1996-ban jutott oda főiskolánk, hogy végzettjeink nemcsak pedagógiai-zenei rátermettségüket, elhivatottságukat bizonyíthatták az osztálytermekben, hanem a zavaros idők korlátozó törvényei alapján is végleges tanítói állást nyerhettek. Kialakult az iskola struktúrája, egyszerre 120-130 diák tartozott a hatáskörébe. Nem nagy létszám ez, de mint egy nagycsaládban vagy kisebb gyülekezetben, mindenki mindenkit ismerhetett. Ismertük végzettjeink sorsának alakulását is. Általában ott tanítottak, ahonnan jöttek: nemcsak a Nyárádmente, Marosmente, Küküllőmente falvaiban és városaiban, hanem Hargita, Kovászna, Fehér, Brassó, Szeben, Hunyad, Arad, Szilágy, Bihar, Szatmár megyében is. Tudtuk, hogy nincs külföldre áramlás, vállalják a tisztességet, gyermekeink tanítását és növekvő számban a gyülekezeti kántori szolgálatot is.

Az alapítása óta eltelt negyedszázadban főiskolánkon ezren végeztek mint tanítók (először posztliceális, majd egyetemi alapképzési oklevéllel), közülük háromszázan megszerezték a református vagy a római katolikus, unitárius, evangélikus vagy baptista felekezeti kántori oklevelet is. Erdélyi magyar nemzeti közösségünk számára ez már jelentős értelmiségi lélekszám, jól tudván azt, hogy „nem a sokaság, hanem a lélek”, „a kiművelt emberfők” tehetnek csuda dolgokat. Ahogyan záró szakdolgozataik témája, üzenete valamiképpen kapcsolódik itthoni világunkhoz, szellemi tájunkhoz, egyházi és világi kultúránkhoz, az erdélyi lámpások fényéhez, úgy viselik, élnek lámpás mivoltukat, szerte Erdélyben erdélyiségüket, Kányádi Sándor szavával: „akár a bőrt a testükön”. Végzettjeink 90%-ban a szülőföldön keresik a megélhetés, a hivatás és a boldogulás útjait. A külföldre távozók közül is legtöbben erdélyi magyar kultúránk szolgálatában állnak, pl. van, aki Londonban vezet magyar óvodát. Vagy mondjak egy friss példát: 2017. július elején 20 éves találkozóra gyűltek össze az 1997-ben végzettek a vártemplom

gótikus termébe. Jöttek Háromszékről, Csíkból, Gyergyóból, Maros megyéből sokan, Nagyenyedről, Nagykárolyból, Beszterce vidékéről és Budapestről. A 29-ből három igazoltan hiányzott, csak kettő helyzetét nem ismerték, történeteikből, beszámolóikból kitelne egy kötet. Jászberényi Gyöngyvér évfolyamvezető tanárnővel összeírtuk gyermekeik nevét és számát is: jóval hatvanon felülre jutottunk a számolásban.

- *Egy kötet is megjelent, amely a főiskola megalapításának kerek évfordulójára írodott: Iskola a magasban, iskola a mélyben cím alatt...*

- Az említett vaskos könyvet a főiskola alapításának 20. évfordulójára jelentettük meg, de nem egyszerezőjű iskolatörténet, hiszen több mint 30 lelkész, egyetemi tanár, zenetudós, orgonaművész, újságíró, diák igehirdetéséből, előadásából, iskolánkkal kapcsolatos hírlapi cikkekből, vallomásából állítottam össze. Aki végiglapozza, talán kívülállóként is elfogadja akkori kuratóriumi elnökünknek, Ötvös József vártemplomi lekipásztornak az előljáró sorokban olvasható megállapítást: „Ez a könyv nem történelmi visszatekintés, se nem művelődéstörténeti vagy neveléstudományi kiértékelés, de összességében annak is helytálló. Egyszerűen csak két évtized hitének összeszedett dokumentuma”. S talán megéri azt is, miért iskola a magasban a cím első fele. Iskola a magasban – akár a haza, abban a sokszor eszembe jutó Illyés Gyula-versben. De iskola a mélyben? Igen. Sem épülete, sem önálló tanári kara, sem fenntartója, sem biztos anyagi alapja nem volt. Az első években összesen 16 helyiségben folyt az oktatás, beleértve a templomokat, gyülekezeti tanácstermeket is. A '90-es évek második felében felépült a vártemplom öregotthona, amelynek három földszinti helyiségét tanteremként használhattuk. Intézményvezetőként sokszor éreztem úgy, hogy mélységek közelében járunk, sokszor kellett keresni a kivezető utat, sokszor vezetőink sem tudták, hogy mit kezdjenek ezzel az iskolával, de hadd ne soroljam... Újból Ötvös József előljáró szavait idézem: „Ennyi, de méltósággal írjuk le: megérte”.

- *Oktatói tevékenységéhez szorosan hozzátartozott az egyházzolgálati és népismereti táborok szervezése Erdély különböző vidékein a marosvásárhelyi és a nagykovácsi főiskolák hallgatói részére. Miért tartotta fontosnak e táborok létrejöttét és folyamatos működtetését?*

- A néprajzi előadások és szemináriumok kiegészítéseképpen a hallgatók gyűjtést végeztek saját vagy szüleik, nagyszüleik falujában, s ők maguk csodálkoztak a legjobban, hogy olyan énekekkel, szokásokkal, játékokkal ismerkedtek meg, amelyekről addig nem volt tudomásuk, bár úgy gondolták, ismerik a falut. Másik nagy élményként arról számoltak be, hogy az idősek, általában a falusiak, mekkora szeretettel fogadták őket, mennyire örültek, hogy valaki kíváncsi az ő tudásukra, az ő emlékeikre. Ezek a gyűjtési és élménybeszámolók arra is rádőbentettek, hogy hallgatóink - bár jórészt falusi származásúak - nem ismerik vagy csak nagyon felszínesen, eljövendő hivatásuk színterét, a falu világát. Sokuk számára a falu az elmaradottságot, a zártságot, a nehéz munkát, az öregeket jelentette, idegenkedtek tőle. E két ellentétes beállítódás megfigyelése az 1992-93-as tanév végén arra ösztönzött, hogy néprajzi tanulmányaikat ne tekintsem befejezettnek az osztályzattal; nyári terepgyakorlattal folytattuk, néprajzi táborral. Az első években olyan falvakba, vidékekre vittem diákjaimat, melyeket magam is jól ismertem, mert népszokásokat gyűjtöttem ott. Marosvásárhely környékével kezdtek: '93 nyarán a Nyárádmente, '94-ben Marosmente, '95-ben a székely Mezőség, '96-ban a mezőségi szórványvidék, '97-ben a Nagyenyed vidéki, '98-ban Küküllőmente falvait jártuk be, hogy csak az első öt évet említsem, aztán következtek a távolabbi vidékek, Csík, Gyimes, Háromszék, Brassó, Szeben, Hunyad megye. A nyári terepgyakorlat néhány év múlva várva-várt iskolai eseménnyé vált. Eredetileg és diáknyelven néprajzi tábor, saját megfogalmazásomban és az iratokban: egyházzolgálati és népismereti tanulmányút. A tábor egyik célja az otthonosságérzet, az erdélyi tájhoz, a faluhoz való érzelmi kötődés kialakítása volt. Dsida Jenővel vallom, hogy „rémít a falvak csendje” (*Psalmus Hungaricus*), az énekeit, szokásait és lassan szavait, anyanyelvét is levetkőző és a fiataloktól elhagyott falvak csendje. A táborok idején megismerhettük az erkölcsi szokásrendet, gazdászellemet, falusi lelkészekről gyülekezet- és közösségformálást, tanítóiktól élettapasztatatot és hivatástudatot tanulhattunk. Egyszerű embereknél voltunk elszállásolva, a kisgyermek körében a diákok átélhették a kántortanítói hivatás nehéz szépségét. A különböző vidékekről származó, más-más felekezethez tartozó diákok vagy az erdélyiek és anyaországiak, felvidékiek egymást is jobban megismerhették, barátokká válhattak. Fontosnak tartottam, hogy a táborok

idején jövő pedagógusainkat, fiatal népnevelőinket őszintén, a gondokat, sokféle erdélyi nyomorúságunkat sem takargatva vezessük be kisebbségi életünk mindennapjaiba, de úgy, hogy minél több lelki, felemelő élményben is legyen részük, hogy majd egy-egy közösség szolgálatát felkészülten vállalhassák. A táborok programját úgy igyekeztem összeállítani, hogy a felkeresett falvak között legyenek életerős, nagy közösségek, lehetőleg mindenik történelmi magyar felekezetből, és kicsi elhagyatott falvak, sőt lelkész nélküli gyülekezetek is, melyeket senki sem látogatott meg évek óta. Rendszerint egy-két napot töltöttünk egy településen, a gyülekezetek vendégszeretetét élvezve. A résztvevő diákok száma általában 25-30 fő volt, ez az ideális csapatlétszám. Minden felkeresett faluban rangos zeneszerzők kórusműveiből, hitvalló énekekből és erdélyi magyar költők verseiből álló műsort mutattunk be. Istentiszteleteken a legjobbak kántori szolgálatot vállaltak, rég nem hallott orgonákat szólaltattak meg, s rendre beletanultak a vezénylésbe, a karmesteri feladatot is ellátták. Találkozókat szerveztünk az iskolás gyerekekkel és a falubeli ifjakkal, együtt énekeltek és táncoltak diákjainkkal, ismerkedtek és barátkoztak a „kicsi tanító néikkel”. Kis csoportokban a településről, annak nyelvjárásáról, családneveiről, történetéről, legendáiról, egyházi életéről, kedvelt énekeiről, szokásairól, templomi ígéről, más falvakkal való kapcsolatairól, iskolai gondjairól stb. gyűjtöttünk adatokat, nem a tudományos kutatás igényével, hanem a tudatos és aktív viszonyulás szándékával. A tábor végén kibeszéltük élményeinket. Legjobban annak örültem, ha ilyenkor az is elhangzott egy-egy beszámolóban: én abba a faluba szívesen mennék tanítani, én ott elvállalnám a kántori állást...

- Meddig kell vagy érdemes tovább folytatni a magyar kántor-tanító képzést Erdélyben, figyelembe véve, hogy megmaradjon egy egészséges egyensúly a végzetek számarányát és az elhelyezkedési lehetőségeket illetően?

- Tanítókra, óvodapedagógusokra, egyházzenészekre és velük rokon művelődési szakemberekre még sokáig, mindig is szüksége lesz az erdélyi magyar társadalomnak. Eddig mindenkinek sikerült előbb-utóbb elhelyezkednie a végzettségének megfelelően. Akik régebben végeztek, ma már az erdélyi pedagógustársadalom derékhadához tartoznak, iskolaigazgatók, pedagógiai vezetők is. Az erdélyi egyházak-

nak 300 diplomás kántort adtunk, egyházi és zenei szolgálatuk Gyimesközéploktól Nagyváradig, Nagyenyedtől, Szászvárostól Székelyudvarhelyig, Sepsiszentgyörgytől Kolozsvárig, Aranyosegerbegytől Segesvárig és Barótig behálózta az egyházközségeket, iskolákat, művelődési intézményeket, nem beszélve Marosvásárhelyről és környékéről. Más kérdés az, hogy jelenleg a tanítói állások sokfelé telítve vannak, ennek legfőbb oka az erdélyi magyar gyermeklétszám csökkenése, másutt viszont keresik az óvodapedagógusokat, tanítókat, olyanokat, akik a „templom és iskola” szellemiségében végzik munkájukat. Kevesebben, de a jól felkészült, sokféle feladatnak megfelelő fiatal pedagógusok ezután is azonnal elhelyezkedhetnek a pályán. A kántorképzést illetően még nagyobb szükség lenne a képzett egyházzenészekre, mert különösen a református és unitárius gyülekezetek többségében szakképzetlenek szolgálnak, vagy éppen betöltetlenek a kántori állások. Fontos lenne az is, hogy egyensúly legyen a főiskolai színvonalú tanítói-kántori értelmiségi munka és annak anyagi (fizetésbeli) és szélesebb társadalmi-egyházi megbecsültsége, rangja között. Ebben mentalitás-változást sürget a jövőnk.

– *Kutatási területe az erdélyi magyar népszokások, a vallási néprajz és a kultúra táji-történeti-területi tagolódása. Milyen fontos aktuális teendőket lát ezen a téren, hogyan lehetne tovább éltetni az erdélyi magyarság szokáskultúráját?*

– A kutatónak – bármelyik területen dolgozik – az a dolga, hogy a legjobbnak vélt módszerrel a vizsgálandó témát minél alaposabban megismerje, adatok alapján elemezze, feltárja az összefüggéseket vagy újabbakat találjon, bizonyítson, bemutassa az eredményeit és elhelyezze az adott tudomány rendszerében, vagyis: megoldjon egy kutatási feladatot. Így van ez a néprajztudományban is, a kutatásnak elsősorban nem a tovább éltetés a célja, de természetes módon hozzájárul ehhez. A három említett területnél maradván az eddig ismert történeti Marosszék mellett-helyett történeti, nyelvjárási, ökológiai, identitásbeli és más tényezők, jelenségek segítségével próbáltam meghatározni a Marosszék néprajzi tájat és kulturális régiót, amely az előbbinél jóval nagyobb és összetettebb kultúrájú kontaktóza a székelység és a mezőségi magyarság, valamint az egykor szászok lakta vidékek között. Ebben éppen a kalendáriumi népszokások előzetes gyűjtése és kutatása

segített, ezek pedig szorosan kapcsolódnak a felekezetek sajátos egyházi kultúrájához és a népi vallásossághoz. Összefüggenek, nem lehet élesen elválasztani egymástól, mint ahogy az ünnepi népszokásokban sem lehet mereven elválasztani a szakrális és a profán elemeket. Tudomásul kell vennünk, hogy a szokáskultúra állandó változásban van, és ez a folyamat az utóbbi negyedszázadban erőteljesen felgyorsult. Nagyon a regionális és lokális, felekezetbeli és nemzedékbeli különbségek, bár létezik az egységesülő tendencia is, ami a hagyományos szokások visszaszorulásában nyilvánul meg. Általánosítva mondható, hogy megszűnt vagy megszűnőben a közelmúltig természetes, spontán, családbeli, kisközösségi hagyományozódás éltető ereje, ez manapság jórészt az intézményekre, iskolákra, egyházakra, egyesületekre stb. hárul. Másrészt észrevehető, hogy nőtt, terebélyesedett a szokáshagyományainkhoz tudatosan ragaszkodók, azokat megőrizve-változtatva éltetni akarók köre, éppen az ösztönző intézmények hatására. Ebben a folyamatban az lehetne a néprajzosok dolga, hogy az eddig kutatások alapján feltárt erdélyi népszokásainkat ismeretterjesztő kiadványok, kézikönyvek segítségével megismertessék a közművelődési szakemberekkel, pedagógusokkal és a nagyközönséggel, mert tapasztalataim szerint ezen a téren nagyon hiányok. Ha jobban ismernék a vidékükre, falujukra jellemző egykori és rejtetten, bűvópattaként ma is élő ünnepi és hétköznapi szokásokat, gyermekjátékokat, magát a szokásrendet és szerepét a közösség életében, akkor talán ritkábban fordulna elő, hogy a könnyebben „emészthető” divatos, rendszerint táj-, kultúra- és identitásidegen produkciók előnyben részesítését neveznék hagyományápolásnak. Voltam olyan falunapon, amelynek programja a falu hagyományos kultúrája köré (is) szerveződött, és minden nemzedék otthonosan érezte magát benne, de olyan falunapi műsorrenddel is példálózhatnék, amelyből éppen a saját közösség egyedül, rá jellemző kultúrája hiányzott.

- Eddig megjelent 7 önálló kötete, 55 tanulmánya és 115 néprajzi írása mellett fontosnak tartotta, hogy 20 néprajzi kisfilmnek legyen a szerzője, társszerzője, amelyek közül kettő nemzetközi díjat nyert. Milyen filmekről van szó, esetleg a szakma művelői, az érdeklődők hol tekinthetik meg azokat? Mennyivel ad többet egy film az olvasónak, nézőnek, mint egy kötet?

- Igen, valóban fontosnak tartottam, hogy a dokumentált néprajzi jelenség vizuálisan is felidézhető, meg szemlélhető, átélhető legyen. Amikor a hetvenes években a sóvidéki dramatikus szokások gyűjtésébe fogtam és fényképeket kerestem, alig találtam egy-két régebbi felvételt, nemhogy a szokás egészét bemutató sorozatot. Ez a másutt is tapasztalt helyzet ösztönzött arra, hogy olyan szélesebb pásmájú népszokásgyűjtésbe kezdjek, amely nem elégszik meg az emlékek és más adatok, a cselekvéssor, a szöveg, az énekek, a háttérinformációk írásbeli rögzítésével, hanem célja az is, hogy a fotográfia és a film képi többleteszközeivel dokumentálja a szokásokat és az azokban otthonosan élő, mozgó, játszó embereket. A nyolcvanas években Bálint Zsigmond fotóművész barátommal kezdtük járni a falvakat. Olyan udvarhelyszéki és maroszéki falvakat jártunk egyre növekvő szívszorongással, melyeket lassú pusztulásra ítélt a ceauşescui „falurendezés”. Az akkor készült népi gyermekjátékokat, mesterségeket, népviseletet, fonóbeli és farsangi szokásokat megörökítő fényképek vizuális értékükön túl társadalom- és mentalitástörténeti jelentőséggel is feltöltődtek.

Néprajzi kisfilmet először Schnedarek Ervinnel készítettünk 1983-ban az alsósófalvi fonójátékokról, amely mára sajnos elveszett a marosvásárhelyi szakszervezeti kultúrház raktárából. A kilencvenes években Miholcsa Gyulával vettük filmre és Bálint Zsigmond fényképezte az illyésmezei betlehemezést, a nyárádselyei istvánózást, a szentgericei csutakhúzást, a mezőkölpényi, mezőpaniti, szásznádasi és szentháromsági farsangi játékokat és a Kis-Küküllő menti Csávás óesztendei tüzeskerék gurítási szokását, Birinyi Józseffel és Tari Jánossal pedig az alsósófalvi farsangtemetésről készült egy félórás antropológia film. A csávási tüzeskerék gurítás filmjét 1996-ban kiválasztották a Göttingeni Nemzetközi filmfesztiválra és azon díjazták. A kétezres évek elején Kötő Zsolt kolozsvári filmes szakemberrel és Karácsony Molnár Erika budapesti néprajzossal közösen készítettünk kisfilmeket a nyárádselyi, marosmenti, sóvidéki, gyergyói, mezőségi karácsonyi, farsangi, húsvéti és pünkösdi népszokásokról. Ezek közül a *Farsang farkán* című húszperces film (torockói, kibédi és beresztelki farsangvégi dramatikus szokásjátékok 2000-ben) a magyar néprajzi és antropológiai filmek szemléljén, az első dialektus filmfesztiválon 2002-ben a zsűri különdíját kapta. Ezt nem a dicsekvés mondatja velem, ezek az elismerések az erdélyi magyar szokáskultúrának, népünk

színházának szóltak, talán sikerült valamit érzékeltetni ebből a nézőknek is, részesévé válhattak, benne élhettek az eseményekben vagy újra átélhették azokat. Dokumentáris, vizuális, dramaturgiai és egyéb többletértékük révén felhasználhatók az előbbieken említett szokásfelújításokban is, mint ahogy többfelé fel is használták, például Mezőpanitban és Szentgericén. Ezeket a filmeket a bukaresti televízió magyar adása, majd a Duna Tv többször sugározta, de elérhetőségük korlátozott, néhány példány van belőlük a főiskolánk könyvtárában oktatói segédanyagként, rendszerezésük, netán filmsorozattá alakításuk és közrebocsátásuk jövőbeni teendő.

– *Előadásokat tartott a Debreceni Egyetem néprajz szakos hallgatóinak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklor Tanszékén, a marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen, és a Gouda-i Tanárképző Főiskolán (Hollandia). Milyen emlékei vannak e felsőoktatási intézményekről, mennyire érdekli a külföldi diákokat az erdélyi népi kultúra?*

– Csak a hollandiai intézményről szólnék, hiszen az előbbieket diákjai magyar anyanyelvűek és kultúrájúak, választott szakmájuk, hivatásuk révén kapcsolódnak az erdélyi népi kultúrához. Az ezredfordulón egyházi és egyetemi keretben elég szoros partnerkapcsolat alakult ki a Gouda-i tanárképző főiskolával, kölcsönös tanár-diák látogatások, előadások, pedagógiai gyakorlat, sőt közös koncertek. Azt tapasztaltam, hogy holland református testvéreink, a diákok, de még a tanárok többsége is, keveset tud Erdélyről, tájairól, történelméről, etnikai és felekezeti viszonyairól, hogy hányan és hányan tanultak fiataljaink egykor a hollandiai egyetemeken Apáczaiék, Misztótfalusi Kis Miklósék korában. Ismeretterjesztő, művelődéstörténeti előadások és beszélgetések voltak ezek, mint ahogy mi is szívesen hallgattuk őket és jártuk velük együtt Hollandia szélmalmos, tulipános, csatornás tájait, felpróáltuk fapapucsukat és megkóstoltuk a méltán híres goudai sajtot. Egyik hollandiai utunkon tudtam meg, hogy nekik is vannak „széke-lyeik”, a frízek, jártam is Friesland (Frízföld) fővárosában, Leeuwardenben. Az egyik Gouda környéki iskolában zeneórán furcsán ismerős dallamokat hallottunk, megnéztem, miből énekelnek a tanító nénivel: Kodály Zoltán nevét láttam az énekgyűjtemény felett. Lehet, hogy nekünk szólt a magyar népdal, s a főiskolásokkal a közösen énekelt szoltár, mégis elszorult a torkom és eszembe jutott zenei nemzetnevelő

nagy mesterünk egyik megszívlelendő gondolata: legalább annyira fontos, hogy ki az énektanár egy nyírségi vagy mezőségi faluban, mint az, hogy ki a fővárosi operaház igazgatója...

- *Milyen díjakat és elismerést kapott az elmúlt 50 év során?*

- Az elsőt 1984-ben a *Korunk* folyóirat *Sors és emlékezet* pályázatára küldött, a sóvidéki szolgálólányok sorsának szociográfiai-néprajzi bemutatásáért kaptam. Adósságot törlesztettem az interjúorozattal, hiszen a tágabb családkból is többen szolgáltak erdélyi nagyvárosokban. Főiskolai tanárként annak örültem, ha egy-egy általam irányított szakdolgozat (volt belőlük bőven) záróvizsgái dicséretben részesült, és a diákok elismerően visszajeleztek. Az utóbbi években mások is visszajeleztek: 2010-ben Károli Emlékérem, egyetemi kitüntetés, 2012-ben a Magyar Kultúra Lovagja, 2013-ban a Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál-díja. 2017 májusában a Maros megyei EMKE Értékteremtők díjjal, novemberben a Kriza János Néprajzi Társaság Életműdíjjal lepett meg...

- *2012-ben megkapta a Magyar Kultúra Lovagja rendet, amely pályafutása egyik legnagyobb elismerése. Kik részesülhetnek e magas kitüntetésben?*

- Nem tudom, hogy mennyire magas, de azt tudom, hogy a lényege ódon zengésű szavunkkal a lovagiasság, mai nyelvünkben talán az önkéntesség lenne a megfelelő kifejezés. A civil társadalom, a Falvak kultúrájáért Alapítvány adományozza jelölések alapján a világ bármely táján élő arra érdemes magyarnak. Idézem az odaítélés egyik alap gondolatát: „A kultúra lovagjainak döntő többsége úgy végzi szerényen a szűkebb vagy tágabb közösség érdekében – sokszor egész életre szóló szolgálatát – hogy érte nem várt és vár elismerést”. Az elismerés azért mindenkinek jólesik, és számomra külön öröm és megtisztelő, hogy olyan jeles néprajzosoknak lehetek a rendtársa, mint Kallós Zoltán, Andrásfalvy Bertalan, Erdélyi Zsuzsanna vagy a Csíkszerdában élő, alkotó Balázs Lajos.

- *Milyen kapcsolatot ápol szülőfalujával, Parajddal, ahová tavaly meghívták Az otthonosság gyökerei című kötet bemutatójára, s meghitt, szép ünnepség lett belőle?*

- Szülőfaluja, szülővidéke természetes módon viszonyítási pontja, sőt a világ közepe lehet a néprajzosnak. Gyermekkoromban minden

folyóvízre, patakra, amit másutt megláttam, egyből rámondtam: né, itt es egy Küköllő, ott es egy Parajd pataka... Viszonyítási szabály lett egyebek mellett az is, hogy aratáskor hogyan kell pászmába állni a búzatáblában. Ha sokan arattuk az életgabonát, széles pászmába kezdtünk, hogy mindenkinek legyen nagy helye a sarlóval egy-egy maroknyi búzaszálat levágni. Ha valamelyik nap kevesebben arattunk, akkor sem kezdtünk keskenyebb pászmába, hogy gyorsabban a végére érjünk, hanem a szélesbe, az nehezebb volt és tovább tartott, de a gyakorlott arató segítette a gyengébbet. Engem is, majd én is másokat, a sarló éle nyomát, hegét máig őrzöm a bal kezemen. A pászmás szabály fontosságát csak később értettem meg igazán és a szekerességét is. Nagyon vigyáztak, hogy mit és mennyit pakoljanak a tarisznyájába a pásztornak, az erdei munkára vagy még távolabbra menőknek, a szekereseknek. Szekerességre jártak a parajdiak, a sóvidékiek: sót, deszkát és más faárut, szőlőkarót, borvizet és korondi korsót vittek az azokban szűkölködő vidékekre, városokba, s hoztak alföldi terményeket, zöldséget, kukoricát, lisztet, bakancsot és vásárfiát. Engem is jól felpakoltak mindenfélével, amikor elengedtek, elindítottak a szellemi szekerességre. Mert úgy gondolom, szekeresek vagyunk mindannyian, akiknek megadatott, hogy többfelé otthon lehessünk ebben a világban, az erdélyi népi világban. Szekeresek tájak és emberek, nemzedékek, kultúrák és szokások között. Nem szakadtam el Parajdtól és környékétől, gyakran megfordulok fizikailag is arrafelé, s bár legtöbbször napomat másutt élem, a hegyek-dombok, érzelmek tetején, Rapsóné útján szinte naponta hazaszekerezem. Otthon vagyok abban a városban is, amelyben jelenleg élek és dolgozom, szeretem Vásárhelyt, de néha nagyon hiányzik a Küküllő csobogó zenéje, az esték egészséges, sós levegője, hiányzanak a gyermekkori pajtások, játszótársak...

- *Mi van a fiókban, min dolgozik jelenleg?*

- A fiókban sok minden van, amit a szellemi szekerességben vittem-hoztam, s ebből-abból még nem pakoltam ki rendesen. Frissében az ünnepekhez kapcsolódó játékos népszokásokról szóló írásaimból állítottam össze egy kötetet sok fényképpel, amely az ősz folyamán jelent meg *Ünnepeink népi színháza* címmel. Aztán a többi is következne...